

VASY GÉZA

AZ ELÉRHETETLEN FÖLD FOGADTATÁSA

Mikor kezdődik egy mű fogadtatásának története? Az első kritika megjelenésével? Még ideális esetekben sincsen egészen így. Hiszen a megjelenés előtt van már a műnek néhány olvasója, s azoknak van is véleménye, éppen olyan, amelyik lehetővé teszi a megjelenést, vagy legalábbis nem tiltakozik ellene. Ezek a lektori, szerkesztői vélemények, állásfoglalások többnyire ismeretlenek maradnak nemcsak a kortársak, hanem az utókor előtt is, pedig feltehetően sok fontos irodalom- és művelődéstörténeti információt tartalmaznak.

Az **Elérhetetlen föld** c. antológia először 1969 karácsonyára jelent meg az írószövetség KISZ szervezetének kiadásában, Angyal János szerkesztésében és Gáll István (akkori KISZ-titkár) felelős szerkesztői megnevezésével. Az antológia szerkesztése jó három évvel korábban, 1966 tavaszán megkezdődött, s mindjárt rendhagyó módon. A budapesti tudományegyetem bölcsészkarára járó és ott akkortájt végző ifjú költők határoztak el, hogy egy igazi antológiában lépnek a nyilvánosság elé. Ma már ez a világ legtermészetesebb dolgának számítana, akkor viszont örült ötletnek látszott. A hatvanas években konszolidálódó létező szocializmus még mindig a teljes körű hatalomkoncentrációban gondolkodott, és az „alulról jövő kezdeményezéseket” csak akkor fogadta el, ha azok szinte észrevétlenül bele tudtak simulni a központi elképzelésekbe. Azt eldönteni ily légkörben, hogy jelen-e meg antológiája a pályakezdő írónak, s hogy az milyen jellegű legyen, kik szerepeljenek benne, kizárólag a kulturális politika irányítóinak jogköre volt, s a Kilencek éppen ezt a jogkört tették kérdésessé már pusztán az ötletükkel is.

Először azonban - többé-kevésbé gyanútlanul - megszerkesztették ők maguk, rangos nevek igénybevétele nélkül magát az antológiát. Ennek során vált el az is, hogy éppen kilencen lesznek. Volt, aki már akkor kötetes költőként nem vállalta a „gyerekes” antológiát, s volt akinek szerepeltetéséhez nem volt meg a többségi egyetértés. Mert az antológiának minden szereplője egyúttal szerkesztője is volt: a legnemesebb önképzőköri értelemben vitáztak arról, ki üti meg a beválogatás mércejét, s arról is, mely versek érdemesek a szereplésre.

A kiadásra előkészítésnek ez az igényesebb része bizonyult hamarosan könnyebbnek. Abban az időben két kortárs szépirodalmi kiadó működött. Az egyik hamarosan visszaadta a kéziratot, a másiktól több hónapos várakoztatás és el sem olvasás után is szelíd erőszakkal lehetett csak visszakapni azt. Ezután próbálkoztak a költők a magánkiadással, amely jogilag már akkor is járható út volt. Be kellett szerezni a kiadók írásos elutasító véleményét, ami nagy nehezen, de sikerült. Személyi kölcsönt kellett mindegyiküknek felvennie, hogy legyen fedezete a nyomdaköltségeknek. És kellett pozitív lektori vélemények is. Négy költőtől kértek és kaptak ilyet: Juhász Ferentől, Nagy Lászlótól, Kormos Istvántól és Váci Mihálytól. Nagy László a végül megjelenő kiadvány előszo- va lett s így közismertté vált. Az illetékesek azonban így sem engedélyezték a kiadást. Ezután került Darvas József elé a könyv kézírata, s ő, mint az írószövetség elnöke s

komoly szavú politikus, a hivatalosság részéről is ráérezett végre a kéziratok versek esztétikai és etikai értékére, s az ő szavára jelenhetett meg végül az **Elérhetetlen föld**.

Közben azonban történt egy s más irodalmi életünkben. A hatvanas évek második felében ugyanis mind feszítőbben megmutatkozott az irodalmi élet merev mechanizmusainak alkalmatlansága. A pályakezdők szempontjából az volt a leginkább feltűnő, hogy nem volt szükség rájuk: volt elég idősebb, már nevet szerzett szerző, s voltak valóban kellő számban jó és nagyszerű művek is - kényelmesebb volt hát csupán egy-két fiatal engedni át a szerkesztőségek szűrőin. Ugyanakkor folyt az értelmiség létszámának nagyszabású felfuttatása, s nyilván ez is növelte az induló írók számát, akik a megjelenés hiányában, illetve nagyfokú korlátozottságában, éppen a valóságos jelenlétük hiányával váltak mindinkább megke- rülhetetlen gonddá.

E helyzetet már érzékelve adhatta ki a „fiatal felnőtt” irodalommal éppen ekkor foglalkozni kezdő Móra Kiadó Kozmosz szerkesztősége az **Első ének** antológiát 1968 derekán. A válogató Mezei András 38 kötet nélküli költőt mutatott be. Az akkor még ezen a néven nem ismert Kilencek nem szerepelnek benne: ők maguk zárkóztak el ettől, mert pontosan megérezték, hogy ez csoportuk szétbomlásához vezetne, s hogy a kulturális politikának éppen ez az egyik célja: szeretné felszámolni a veszélyesnek érzett, mert külön utakat járó kezdeményezést. Az **Első ének** feltehetően túlzott gyorsasággal készült. Akkor sem aratott egyértelmű sikert, visszatekintve még inkább látszik a sietség: szerzőinek harmada soha el nem jutott az önálló kötetig, harmada épp csak hogy megjelent, s mindössze tizenegyen váltak több-kevesebb rendszerességgel publikáló, többkötetes költővé. Igaz, köztük van Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Várady Szabolcs és Veress Miklós is. Az antológiáról a **Kritika** lapjain bontakozott ki vita, s ez azért tartozik szorosan ide, mert e vita lényegéhez tartozott a Kilencek kimaradása. A kifogásokat - eléggé szélsőséges hangon - Varga Lajos fogalmazta meg, írását a szerkesztőség vitaindítónak deklarálta. Varga egyoldalúan szembeállította az antológia szerzőit és a Kilenceket. Az előbbieket mind eszmei, mind ideológiai szempontból elítélte, s leginkább vihart kavarázó mondatával azt állította, hogy „míg illetékességük horizontja a világot karolja, a magyar gondok itt és mostjáról megfelelnek”. Ugyanakkor Utassyék tudják, hogy „az ember nemcsak jelen idejű relációkban él, de visszafelé is, s ez, ha úgy tetszik, azonos a haza, a nemzet: magyarságunk birtokba vételével. Intellektuálisan és érzelmileg.” (1968 július). Az antológia egyik szereplője és kihagyott barátja válaszolt először e cikkre (Halmos Ferenc - Sipos Áron), hasonló ideológiai és esztétikai elfogultsággal a **Kritikában**, de már jóval korábban a szerkesztő Mezei András is indulatosan reflektált rá a **Magyar Hírlap**-ban. A higgadt hangot előbb a másrészt érintett Rózsa Endre ütötte meg, aki a Kilencek nevében több szempontból is elhatárolódott Varga cikkétől: „Különállásunkat maga az eredeti ötlet, az akkor már megszerkesztett kötet, illetve az az elvi meg-

gondolásunk indokolta, hogy egységes antológiát csak kevesebb költő, több rokon művészeti és társadalmi elképzelése alapján lehet létrehozni. Szó sincs azonban arról, hogy utunkat kizárólagosnak, lírai megoldásainkat pedig egyedül üdvözítőnek tartjuk. Mi az elképzelhető megoldások közül csak a saját szempontunkból találjuk optimálisnak jelenlegi törekvésünket. Egy, már megjelent, céljaiban és igényében más jellegű versgyűjteménnyel nem túlzottan szerencsés dolog összehasonlítani egy készülő kötetet, vagy - az összehasonlításnak ányaltabbnak kellene lennie. Azt pedig egyáltalán nem fogadhatjuk el, hogy szembeállítsanak bennünket". Fontos feltétele még az is, hogy „maga a vita is egy százéves hamis dilemmát vet föl újra. Pedig az »urbánus« és »népies« szembeállítás traumáit inkább gyógyítani kellene: egészségesebb vitaszellemmel.” (**Kritika**, 1968 október). Szabolcsi Miklós zárta le a vitát a nagyobb irodalmi tapasztalatú ember körültekintésével. Elsősorban nem a létező és a tervezett antológiáról szólt, hanem a felvetődött ideológiai kérdésekről s azok társadalmi háttéréről, s ő is elítélte a népi-urbánus ellentét felelevenítésének jeleit. (**Kritika**, 1968 november).

Az Első ének heterogén fogadatatásának is szerepe volt abban, hogy az irodalompolitika felelősei végre érdemben kezdtek foglalkozni a pályakezdő írók gondjaival, s ennek következtében kicsit kinyíltak a lezárt kapuk. 1969 ebből a szempontból az áttörés éve lett: nemcsak az **Elérhetetlen föld** jelenhetett meg, hanem ugyanakkor a Szépirodalmi Könyvkiadó reprezentatív kiállítású és szerkesztésű kötete, a **Költők egymás közt** is, Domokos Mátyás szerkesztésében, majd hamarosan a **Naponta más** c. prózaantológia is. A megjelenési lehetőségeket illetően áttörés következett be a folyóiratoknál is, mind a műveket, mind azok kritikai-publicisztikai visszhangját tekintve. 1969 nyarán az **Új írás** három számban fordult körkérdéssel az új nemzedék ügyében az idősebb pályatársakhoz, magukhoz az érintettekhez s végül kritikusokhoz. A nyár végén Lillafüreden konferenciát rendeztek e témakörben, s mindezek az események kellően előkészítették a decemberi versantológiák megjelenését.

De kanyarodjunk vissza még egy kissé 1967-re. Ennek az ének a végén született meg az a négy lektori jelentés, amely a kiadást ajánlotta, s szerencsénkre nem csak Nagy Lászlóé ismert. Juhász Ferenc is örül a fiatalok csoportosulási vágyának, s megállapítja, hogy mindegyikük „tehetséges költő és becsületes költő. Amit írnak, és ahogy írják, abban van valami izgatón szép és gyöker-becsületesség, elemi tisztesség, ami nélkül igazi költészet nincs, nem is lehetséges.” Kiemeli elégedetlenségüket, történelmi érdeklődésüket, különösen a magyarság irántit, a szegény-világhoz való hűségüket és ragaszkodásukat, a magyar népköltészet eleven hatását, az ábrándtalanságot, a felelősség-keresést. Kormos István mindegyiküket kötetre érett költőnek látja, s részletezi a megjelenés lehetőségeinek korlátozottságát. Ebben a helyzetben a magánkiadást is fontosnak tartja. (E két szöveg megjelent: **Árgus**, 1991. 2.). Váci Mihály megállapítja: a Kilencek „egy újabb költői generáció indulását reprezentálják”, s indokoltnak tartja „társulásukat, barátságukat és ezt a közös antológiát, amellyel eszmei azonoságukat akarják prezentálni.” Szociológiailag elemzi útjukat és helyzetüket. Úgy látja: „A kötet tematikailag is igen

változatos és egybefogja szerencsésen azt, ami, sajnos, a magyar költészetben mindig mint valami öröklött tudathasadás, kettévált: költészetünkben a természeti és népi világ, élet és az egyetemességet kifejező tárgyi gondolatiság, a világ megértésre való törekvés együtt található. Ezeket a fiatalokat már nemigen lehetne így osztályozni - népies vagy urbánus -, nem népiesek és nem urbánusok, függetlenül attól, hogy onnan indultak, valamennyien az egész világot látó korszerű fiatal költők.” (Kéziratból).

Nagy László ajánlása előszóvá és sokszor idézetté vált, szinte emblematikájává a költő-csoportnak: „Fiatal tehetségek ha fölrepülni rajban akarnak, az néha törvényszerű pillanata az irodalomnak. Az ilyen vállalkozás, túl azon, hogy létezőek szövegsége, új szemlélet, + újfajta költői értékek fölmutatása kell, hogy legyen. Csak ilyen igénnyel olvassuk verseiket, de sugaras karriert ne jósoljunk nekik, bármennyire közel állnak hozzánk.” Kijelenti, hogy e költők „hűek a magyar költészethez, a folytonosságot folytatni akarják. Kötődnek empirikus igazságokhoz jobban, mint az előttük járó néhány nemzedék általában. Leszámolnak az ál-szocialista önteltséggel, nemzeti göggel, kergeséggel, de átgondolva a szerencsétlen múltat, szentenciákat mondanak a jelenre is. A toronvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül.”

Az Első ének körüli disszonáns hangvételű vita óvatosabbá tette a megszólalókat. S bár voltak markáns ellenvélemények is, az **Elérhetetlen föld** fogadatatása 1970 első hónapjaiban a nyomtatott fórumokon inkább sikeresnek tekinthető. A leghatározottabban elutasító Almási Miklós és Horgas Béla véleménye volt. Almási cikke a **Kritika** (1970. február) Dokumentum rovatában jelent meg, s a beszédes „Keresem a költőt...” c. írás műfaji megnevezése is: jegyzetek, s „nem kritika, hanem egy magatartás keresése”. Mindazonáltal e keresést erre az egyetlen antológiára szűkíti, pedig éppen három állt a rendelkezésére. Első erős kijelentése: „nem találom a magatartást”, a második: „Így együtt, kilencen valahogy egymás karakterét elmosva, átfedve a társadalomkritikai attitűd magvatlanságáról, centrumhiányáról, kristályosodási pontjának eltolódásáról adnak hírt.” További állításai: „az általánosításhoz sem költői eszközeik, sem gondolati muníciójuk nem elegendő”, magatartásuk „józsága, hűvös objektivitásba burkolt elvont, magvatlan ellenzékiesség, gondolati centrumot nélkülöző negativitás”, szabadulni akarnak „bármilyen ideológia közelségétől”, s „e kötet gyengéje, hogy a »nem« ezekben a versekben alig fogalmazódik meg karakterisztikusan, pragmatikus élességgel”. Mindezzel szemben a legjobb lenne a „marxista alapokra épülő - érett társadalomkritika, egy olyan magatartás, mely velünk lép, de kicsit előttünk jár, kíméletlenül vitázik, de velünk fog kezét”. Az elemzés a kíméletlenség ellenére is jóindulatú, és legalább annyira figyelmezteti a hatalom képviselőit is, mint magukat a fiatalokat: „A következő lépésekért, mi - a **vitapartner**ek is felelősek vagyunk.”

Horgas Béla (**Valóság**, 1970 március) a fiatal írók három friss antológiáját veszi sorra. A **Költők egymás közt** jóindulatú méltatást kap, „ennek a tizenöt költőnek a verskultúrája elég magasnak és még időszerűnek is látszik”. A jóval tömörebben elintézett **Elérhetetlen föld** a „bezzeg-antológia” szerepét tölti be ezek után, s először is arra ad alkalmat, hogy meditáljon a szerző,

honnan van ennyi költő, s költők-e valóban? A dömping egyik okát abban látja, hogy növekedett az általános kultúráltság, a másikat abban - s erre példák a Kilencek -, hogy „a tevékeny energiáinak, cselekvési vágyainak kielégítő formákat nem találó ifjúság” próbál így kitörni. „Rózsa Endrének egy mondata is erről árulkodik: »Az a nehéz, hogy olyasvalamit szeretnék verseimmel megoldani, ami nem elsősorban a költészet feladata.« Forma, méghozzá nem adekvát forma lesz sokuk kezén a költészet, durván szólva: pótszer, a társadalmi-politikai aktivitás - az írás körére szűkítve - : a publicisztika, a vita, a vád és a védelem helyettesítője. És ebből az egy mondatból levezethető a kötet minden értéke és hibája, de ezek az értékek és hibák csak részben tartoznak az esztétikához.” Horgas szerint az érték csak annyi, hogy e fiatalok szövetkeztek egymással, s hogy antológiájuk „valóban összeáll”. Ezen túl viszont a kötet általában „talajtalanul imbolg a költői általánosítás és a publicisztikus konkrétság között: sem ez, sem az. Kritikának elvont, versnek felületes”

Látható: az esztéta Almási és a költő Horgas véleménye nagymértékben egyezik, bár egyiküknek ideológiai, másikuknak esztétikai jellegű a közelítésmódja, s ilyen szempontok merev alkalmazásával utasítják el az antológiát. Az előítéletességre jellemző, hogy Horgas a mindkét antológiában szereplő Kiss Benedeket előbb megdicséri, a legjobbak közé sorolja, majd az **Elérhetetlen föld** esetében a nevét sem említi.

A Valóság kritikusanak szembeállításával ellentétben az **Élet és Irodalom** állandó szerzője, Faragó Vilmos optimista a három antológiát értékelve, annak ellenére, hogy „Elkésett nemzedéknek” nevezi őket, sőt „le-késettéknek” is: őszintéknek, társadalmi programmal rendelkezőknek, demokratikusoknak látja őket, „szeretni való” nemzedéknek.

Mivel a két költői antológia egy időben jelent meg, sok lap egy szerző által készített bírálatot közölt. Közülük azonban csak Szabolcsi Miklós volt az, aki nem választotta szét a két kötetet, hanem a fiatal költők egészében gondolkodott (**Új írás**, 1970 március). Így nem a két „csoport”, hanem a madártávlatból átlátható folyamatok leírása köti le figyelmét. Vizsgálja a mesterek szerint elkülöníthető irányzatokat, a magatartástípusokat, az emberképet, az esztétikai, poétikai állapotot és az egyéni arcéleket. Nem taktikailag, hanem stratégiaileg közelít témájához: elsősorban az irodalom fejlődési folyamatai foglalkoztatják, s nem az aktuális ideológiai szempontok. Bár van ilyen megállapítása is: mindjárt bevezetőben kiáll az irányzatok létjogáért, végezetül pedig azt állapítja meg, hogy a fiatal írókat komolyan kell venni és „reális mozgásterepet kell adni” számukra. Az általa rajzolt képbe természetesen simulnak be az **Elérhetetlen föld** költői is. Kiviláglik Nagy Lászlóhoz és a népköltészethez való kötődésük, közéleti szenvedélyük, rosszkedvük, romantikus indulatuk, a költői képhez való vonzódásuk. Legbírálabb, többször idézett, s valóban tévesnek bizonyuló mondatokra a tehetség mértékére vonatkozik: „A»Kilencek« közül is nehéz megállapítani, kiből lehet igazán költő, ki az, akit az indulat, a szerepe lendít csak, Utassy József például, itt közölt versei alapján legalábbis, inkább publicista tehetség, mintsem igazi lírikus, vagy a válogatás nem volt túlzottan szerencsés. De Győri László és Rózsa Endre újabb

verseit is meg kell várnom, mielőtt elhinném, hogy valóban jó költők”. Az irányzat „vezető, legerősebb tehetségének” Kiss Benedeket tartja (a másik irányzatnál Oravecz Imrét), s kiemeli Mezey Katalin, Koncz(zek) József, Oláh János, Kovács István és Molnár (Péntek) Imre egy-egy pozitív vonását is, tehát név szerint említi mind a kilencüket,

Az időben legerősebb nyilvánossághoz jutó két kritika Czine Mihályé és Kenyeres Zoltáné. Czine írása a rádióban is elhangzott, majd a Népszavában jelent meg (1970. január 10.). Ő méltat a legegységelműbben és a legszebb stílusban. Úgy látja, a Kilencek „új hangot, új látást, új költőiséget” hoztak, s jelentkezésük „máris egy új fejezet kezdetét jelenti a felszabadulás utáni magyar líra történetében”. Szól az antológia megszerkesztettségéről, a szerzők összetartozás-tudatáról, a társadalmi demokrázizmus igényéről, a nemzeti hagyomány vállalásáról, komor közérzetükről, etikai tartásukról. Szinte versek szépségével fejezi be írását: „A március fiai a kilencek, a tűz, az ifjúság a szerelmük. Báránys ég van az ő vállukon is, s tiszta szívvel menekítik kések közül is a reményt. Költői erejükkel színekre szedik a setét estét is. Ilyen szívvel, ilyen lélekkel tovább lehet menni. Győzni az életet.”

Kenyeres Zoltán mindkét versantológiát bemutatja a **Népszabadságban** (1970. január 11.) de általános tapasztalatai mellett külön-külön szól róluk. Kiemeli a Kilencek közös ars poeticáját, s azt is, többük már bizonyította eddig is tehetségét. Kiss Benedek, Győri, Rózsa, Mezey, Oláh és Utassy verseit jellemzi tömören és találón. A teljes mezőnyről úgy látja, hogy „tartalék hadsereg” ez, amely most indul az első vonalakba.

Vizsgálja a társadalmi hátteret is: a kor jellemzője a nyugalom, e fiataloké a nyugtalanság. Szerinte költői-ideológiai bizonytalanságukat kisebb részben a hamis tudat számlájára lehet írni (baloldali anarchizmus, polgári szemlélet), nagyobb részben azonban a „teremtő nyugtalanság” a meghatározó. „Ezek a költők szolgálatra jelentkeznek, szót kérnek a társadalom harcában”. A hétköznapiok értelmes forradalmiságában látja a líra távlatait is, így válhat állítássá a hipotézis: „új költészet előtt állunk.”

E bírálatokkal nyilván egyidőben keletkeztek a február-március-április havi folyóiratszámokban megjelentek is, amelyek közül most azok következnek, amelyek méltatják az antológiát. A nemzedéktárs Görömbei András egyértelmű igenléssel áll a kötet mellé (**Alföld**, 1970 március). Mintha folytatná Kenyeres Zoltán gondolatmenetét, ő azzal indít, hogy „Teremthet-e ilyen prózai idő új lírikus nemzedéket? A »kilencek« végre megérkezett antológiája bizonyítja, hogy igen. Meggyőző arról, hogy látványosságok nélkül is van közös ügy, van mit tenni.” A költők szemléleti újszerűségét főként abban látja, hogy „erős szociológiai érdeklődéssel közelítenek ezekhez a törpének tetsző jelenségekhez, megkapóan friss hangjuk képes távlatot és jelentőséget adni a „semmisségeknek” is. A szociológiai aspektus humanizálja a tárgyakat, dolgokat, emberi sorsok összetevőivé emeli őket, a legkisebb történések is fontossá válnak így. Ugyanakkor biztosítja a szemlélet földközelségét, realitását, valós arányait.” Megítélése szerint „modernnek és hagyományosnak szintézise készül itt”. Kiemeli a „magyar múlt élményszerű ismeretét”, a felelősséget, a komolyságot, a játékoságot, az ironikusságot, az őszinteséget. A legerettebb tehetségeknek Kiss Benedeket és Utassy Józsefet tartja.

Könczöl Csaba látásmódja is az ifjabb nemzedéktársé (**Kritika**, 1970 március). Egyértelműen e költők pártján áll, s ő az, aki viszonylag nyíltan szól az antológia megjelenése körüli kálváriajárásról. Nehezményezi azt is, hogy a Költők egymás közt tízezres példányszámával szemben az Elérhetetlen földé mindössze 2800. Fontosnak tartja, hogy a csoportot „belső erők, a rokon világlátás, az eszmei és költői szövetség tartották össze”. Nemcsak a közös egyetemi éveket említi, hanem rokon származását, a közös múlt tapasztalatait is. Ő is felveti a jelenkori forradalmiság gondját, értelmezését. A Kilencek „a keresett példákat nem más égtájak alatt, hanem a magyar történelemben és hagyományban találják meg”, elsősorban Petőfiben. „Olyan költészet az eszményük, amely egyszerre magyar és korszerű”, s verseik „jó versek”.

Ilia Mihály a **Tiszatájban** a **Költők egymás közt** részletes vizsgálata után tér rá az **Elérhetetlen** földre (1970 április), amelynél ő is kiemeli az igazi antológia-jelleget, ugyanakkor felhívja arra is a figyelmet, hogy „a költő, az igazi, ott kezdődik, ahol különbözik”. Megfogalmazása szerint „e csoport legkiütközőbb jegye, hogy következetesen kísérleteznek a magyar költészet hagyományainak átértelmezésével, megújításának lehetőségeivel, nemcsak formai szinten, hanem a költői magatartás, témakör hagyományában is”. A költőkről néhány soros, érzékletes portrét ad, s folytatólagosan külön elemzésben foglalkozik Utassy Józsefnek ugyanakkor megjelent első önálló kötetével. Őt és Kiss Benedeket tartja a legérettebbnek, Konc(zek) Józsefet viszont méltatlannak véli az itt szereplésre.

A már pályán lévő költőtársak közül Horgas Béla negatív véleményével szemben Kiss Dénes egyértelműen örül: „Kedves Szerkesztőm, tudatom veled, hogy jönnek! Zárt csapatban, magabiztosan. Erő van bennük és hit. Teljesebb, mint a mi nemzedékünkben volt, mert több benne a szükséges kétkedés, szavuknak aranyfedezete van. (...) Mindannyian az **Elérhetetlen föld** állampolgárai akarunk maradni, az igazság és emberi tisztaság hódítói.” (**Jelenkor**, 1970 április). Elsősorban az egyes költői arcéleket vizsgálja, ő szól a legrészletesebben külön-külön a költőkről, de közben rámutat a párhuzamokra, kapcsolódásokra. Oláh Jánost érzi a legkiforrottabbnak, ám az egész könyvet úgy értékeli, hogy „az elmúlt huszonöt év egyik legerősebb antológiája”.

Halász Géza Ferenc is mindkét antológiát szemléli, s ennek nála is az a következménye, mint Horgasnál, Ilíanál is, hogy az **Elérhetetlen föld** bemutatására már kevesebb tere marad. Szerinte A Kilencek „a költői dac korszakában élnek és alkotnak, társadalmi rendünk eredményeit nem a múlthoz, hanem a szocializmus lehetőségeihez mérik. (...) Sóvárogják az egyéni és a közélet tisztaságát, megannyi variációban perelnek ezért. (...) Létformájukra a »gyalog-járás« meghatározása a találó és ragaszkodnak is ahhoz a szemlélethez, ami az »alulról-nézésből« adódik”. Néhány sorban jellemzi a költőket, de igazán egyiküket sem emeli ki. Kissé részletesebben Kiss Benedekről ír, ám az előző antológia kapcsán, valamint Utassyról, őt viszont tévesen az Első ének szerzőjének is véli, s félreérthetően érti egy versbe bele az „ellenforradalmak” kíméletlenségeit. (**Forrás**, 1970. 2. „március-április”).

Néhány hónapos szünet után pár újabb bírálat jelent meg. Kabdebó Lóránt is az antológia lelkes méltatói közé tartozik (**Kortárs**, 1970 augusztus). „Vártunk egy olyan közös megnyilatkozást, amely felmutatja a most felnőtt ifjúságot, összegzi látásmódját, és ennek megfelelően kidolgoz egy új költészetmodell” írja, s kijelenti, hogy az antológia beteljesítette ezt a várakozást, „líratörténetünk alapantológiáinak sorában említhetjük”. Ő az első, aki Illyés, Juhász és Nagy mellett a közvetlen elődök közt megnevezi Buda, Ratkó, Serfőző, Ágh líráját. A kötet egésze „kísérlet egyén és közösség, költő és kora, eszme és valóság kettősségének eltüntetésére. Ezáltal lesz az utóbbi idők legoptimistább vállalkozása az övék: azonosulnak a mi valóságunkkal, mert bíznak benne, hogy annak alakulását, hullámozását, esetenként zavarait követve saját létezésük problémái is a megoldás felé haladnak”.

Pomogáts Béla a **Könyvtárosban** (1970. 9.) mindhárom új antológiát bemutatja. Három irányzatot különböztet meg, főként a lírában: a nemzeti és népi hagyományokhoz kötődőt, a filozófiai-antropológiai és a protest-song, pol-beat irányt. A Kilenceket természetesen az elsőhöz sorolja, de e leírással nem minősít. Az **Elérhetetlen föld** költői „a magyar valóságnak és hagyományoknak” kötelezik el magukat, azaz „vállalják a költészet közéleti és nemzeti feladatait”, ugyanakkor „önéretesen kapcsolódnak” a költői örökséghez, annak Petőfitől Nagy Lászlóig ívelő vonulatához. Kiemeli a lázadást, „a kimondatlanul maradt belső igazságot” kereső magatartást, a felelősségtudatot és a fegyelmet is, amely elkötelezettségükből fakad. A legígéretebbnek Kiss Benedek jelentkezősét tartja.

A negyedévente megjelenő **Irodalomtörténet** évszámában Hajdú Ráfi ír a prózaírók és a Kilencek antológiáiról, címmé emelve Kenyeres Zoltán kifejezését: tartalék hadsereg ez. Értéktétele azonban borongósabb Kenyeresénél: aligha lesz ez új hullám szerinte, s 1969 inkább csak új neveket hozott, s nem műveket. A Kilencek „Egymástól alaposan különböző tehetséggel, eltérő művészi színvonalon, még sokszor megbicsakló hanggal, de izgalmas, sokszínű lírát hoznak, amelyben hagyomány és modernség, szenvedélyes, néphez hű elkötelezettség keveredik - s ez tán költészetük legsúlyosabb elmentmondása - szertelen kispolgári türelmetlenséggel, »szabadcsapatos« anarchizmussal, helyenként »sértőkálmános« népfiséggel..” Futó elemzése alapján „Egyetlen dolog tűnik csupán bizonyosnak: ebből az ígéretes indulásból jelentős költészet csak akkor formálódhat, ha megzabolazza a sokszor szertelen indulatot az értelem, ha a mostani partikuláris látást felváltja az egésze tekintő, és ebben a részeket elhelyezni képes racionálisabb létszemlélet. Ha a valódi mellett megszólal az igazi is a Kilencek lírájában.”

Látható: az ideologikus bírálatok a szocialista kórus legyöntetűségét és pártszerűségét féltették, az irodalmi a közelités módok inkább a tehetségeknek örültek, az aggodalom inkább a várható jövőt illetve, másrészt pedig, többnyire virágnyelven szólva éppen az ideologikus bírálatot és elutasítást próbálták elhárítani. Az írott kritikák alapján az összkép mindenképpen kedvezőnek mutatkozott, s ennek alapján e kilenc költő gyorsan emelkedő pályáivére lehetett volna számítani. A valóságban ennek ép-

pen az ellenkezője történt meg. Nem sokkal az antológia megjelenése után megkezdődött visszaszorításuk. Már az első önálló kötetek megjelenése sem volt sokszor még 1969 után sem zökkenőmentes, különösen Kovács István, Péntek Imre és Konczek József szenvedte ezt meg. Még szembeötlőbb a második kötetek késedelmes megjelenése. Az első két verseskötet megjelenési éve az egyes költőknél így alakult: Győri László: 1968, 1980; Kiss Benedek: 1970, 1973; Mezey Katalin: 1970, 1978; Oláh János: 1972, 1981; Péntek Imre: 1974, 1979; Rózsa Endre: 1970, 1974; Utassy József: 1969; 1977. Az ez ügyben rendhagyó pályájú Konczeket most kihagyva átlagosan 28 évesek voltak e költők első kötetük megjelenésekor, s ezt átlag hét év múltán követte a második, tehát 35 éves korukra. Érdeemes talán még egy statisztikai adatsort ideírni. Az **Új írás** már 1961-es indulásakor elsősorban a fiatalabb tehetségek felkarolását tűzte ki céljául. A Kilencek első költője 1963-ban jelent meg e lapban. További három éven át elvéve szerepeltek. 1967-ben ugrásszerű változás következett be (ekkor írta Váci Mihály is lektori jelentését). Ebben az évben ötük szerepelt összesen 16 verssel. 1968-ban mind a kilencen bemutatkozhattak, összesen 23 verssel, s a következő évben is hatan szerepeltek 18 verssel. 1970-ben, tehát az antológia megjelenése utáni évben viszont mindössze egyetlen versük kap helyet, s 1974 végéig sem sokkal jobb a helyzet: néhányan néhány verssel szerepelnek csak, 1970-1974 között mindössze 23 versükkel. 1975-től valamit javul a helyzet, de soha nem éri el a 68-69-es szintet. Aligha hihető, hogy az 1970-es negatív változásban elsősorban Váci Mihály váratlan halála játszott volna döntő szerepet, itt irodalompolitikai óhajról volt szó, meglehetősen egyértelműséggel, bár valószínűsíthető, hogy ennek Váci legáltalább részben ellenállt volna.

Agyér megjelenési adatokat értelmezi a **Kisérlet** sorsa is. Ez sokszorosított irodalmi folyóirat lett volna, s a vajai Vay Ádám Múzeum igazgatója, Molnár Máttyás vállalkozott a kiadására. Három számot megszerkesztettek, előfizetőket gyűjtöttek, s bár megyei szinten engedélyezték a kiadást, végül lefoglalták az anyagot, s az az idők során nyomtalanul eltűnt valamelyik hivatali szekrényből. Oláh János vallomása szerint „A végső visszautasítás indoka, amint az különböző kerülőutakat megtéve - velünk, a szerkesztőkkel a hivatalos szervek közül soha senki szóba sem állt - később a fülünkbe jutott, a következő volt: az általunk szerkesztett értesítő túl színvonalas kiadvány lett volna egy falusi múzeum számára.”

Esokféle kudarcélménnyel szemben erőt és biztatást talán leginkább az idősebb pályatársak változatlan segítőkészsége adhatott, akár egy pár jó szóval is. Nagy László továbbra is következetesen mellettük állt. Mezey Katalin szólott arról, hogy második verseskötetvének megjelentetését végül is az ő határozott kiállításának köszönheti. Erőt adhatott az a gyors dicséret is, amelyet Illyés Gyulától kaptak egy interjúkérdésre adott válaszban: „ismerem ezt a fiatal nemzedéket, nemcsak ennek a kötetnek a szerzőit, másokat is, bár talán megengedhető elfogultság, ha azt mondom, hozzám ez a kilenc fiatal áll közel. Külön-külön senkiről se szólnék szívesen, mert ez az egész újonnan felrajzolt sereg érdemelne egy teljes, együttes méltatást. De valami mégis elmondható róluk. A mai életről is tudnak valami olyat, amit csak fiatal költő, és csak

fiatal magyar költő tudhat.” (**Magyar Ifjúság**, 1970. február 13.)

Az 1970 utáni évek története már nemcsak a Kilencek, hanem kilenc magyar költő története is. Mind a kettő együtt, s éppen ez a szokatlan és a rokonszenves bennük. Folyóirat nélkül, bármiféle igazi közös fórum nélkül is mindmáig őrzik azt a szövetséget, amely a pesti bölcsészkar évek során formálódott, s amely kiállta az antológia megjelenése óta elmúlt kerekken negyed évszázad próbáját. E 25 év fogadtatástörténete szükségszerűen más jellegű, mint az első közös jelentkezését. Annyi azonban feltétlenül ide tartozik belőle, hogy 1982-ben ismét mód nyílt az együttes megmutatkozására, s most már „profi” kiadónál, a Magvetőnél jelent meg az **Elérhetetlen föld II.**, ugyancsak Angyal János válogatásában és szerkesztésében. A huszonötödik évfordulóra pedig megjelent a harmadik antológia is, ezúttal a teljes eddigi termésből válogatva ki a legfontosabbnak tudott műveket (**Elérhetetlen föld** 1994, Anonymus Kiadó).

Ide tartozik az is, s egy külön irodalomszociológiai tanulmány tárgya lehetne, hogy miként reagáltak az olvasók ezrei az első antológiára. Mert nemcsak napok alatt elfogyott a teljes példányszám, hanem hatott is. Ahol és amikor mód nyílt rá, irodalmi esteken találkozhatott közönségével a csoport is, az egyes alkotók is. Verseiket szavalni kezdték, megzenésítették őket, volt, amelyik a rendkívüli sikerre való tekintettel tilalmassá is vált, mint Utassy József híres **Zúg március** c. költeménye, amely szinte nemzedéki induló, himnusz lett, annyira hitelesen fejezte ki a nemzedék alapélményeit és célkitűzéseit.

Végül az irodalomtörténetes szemléletmód is befogadta a Kilenceket. Amikor több éves előkészület után 1980-ban az Akadémiai Kiadó Kortársaink sorozatában megjelent a **Fiatál magyar költők 1969-1978** c. kötet, annak 31 portréja között - a még kötet nélküli Konczek Józsefet kivéve - ott szerepeltek a Kilencek tagjai is. Szerkesztési szempontjai alapján szigorúbb hozzájuk **A magyar irodalom története 1945-1975** c. akadémiai kézikönyv líratörténeti kötete, amely csupán egy áttekintő fejezetben foglalkozik az új nemzedékkel, Kis Pintér Imre tollából. Azonban itt is önálló alfejezetet kapnak a Kilencek **Népi, nemzeti elkötelezettség: „Elérhetetlen föld”** címmel. Általános jellemzésük mellett néhány mondatnyi szó esik Rózsa Endréről és Kovács Istvánról, valamivel több Kiss Benedekről és Utassy Józsefről, s a fejezet egészében megemlíti Győri, Mezey, Péntek és Oláh neve is.

Igen fontosak a Kilencek önreflexiói is, mind interjúkban, mind irodalmi művekben, A legfontosabb önreflexió nyilvánvalóan a csoport megőrzése, a közösség vállalása. Két álláspontot idézek befejezésül. Az elsőt a hetvenes évek „hőskorszakából”, Utassy József ugyancsak elhíresült **Akár a szarvasok** c. művét, amely az antológia megjelenése utáni évek pontos képét adja: „kilencen, akár a szarvasok, kilencen. // Magunkra riadva, patánkra maradv, / énekijesztő lett beszédünk is, zagya.// Házunkból kimartan, hazánkából kiverten, / agancsunk boronál csak a kék hidegben.” E helyzet azonban dacos helytállást növeszt, elhatárolódást és azonosulást: „Kilencen? Kilencszázkilencvenkilencen! // S úgy sokasul a szám, immár Négybilliórd / fölött inog, lobog, veresedik a bárd. // Ezüst Öreg! ha ránk szarvasok szaván szólsz, / halld meg hát az Arany Szarvasifjúságszót: // NEM ISZUNK

CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! // csak tiszta forrásból, / csak tiszta forrásból." A másik szöveg 1993-ban, a Kilencek pilisborosjenői estjén hangzott el. Szerzője Péntek Imre, címe **Drága veszteség**: „Be kéne vallani, hol szúrtuk el - egyénenként és közösen... (Már aki magára veszi.) Be kéne vallani a tétova, tunya éveket, az időtlen álmodozást, a vak hitet. Azt, hogy láttuk: mások kellene, mások kelletik magukat. Nem mi. Mi - nem. Azt is sietve hozzáteszem: kelletlenül tettük így. Mások - voltak, mi mások voltunk. Másultunk, amikor mindenki - vagy legalábbis sokan - másolt. Fáztunk, másságunkat takargattuk szégyenlősen". Majd egyes számra váltva át a vallomást: „Vesztő vagyok, már látom. Belátom. Vesztőhelyen vesztőnek születtem. De: vigyázni kell a veszteségre. Ez egy igen jó minőségű drága veszteség. Nem szabad veszni hagyni. Én - mindazonáltal - nem hagyom. Őrzöm. Ez, amit sikerült kimenteni az általános felfordulásból. Ez, ami biztosan enyém." (**Remetei Kéziratok** 8.).

S ha belegondolunk, a két alkotó különbözősége, a két évtizedes keletkezési távolság ellenére van valami közös lényeg is ezekben az írásokban, s ezek éppen a Kilencek szellemisége.

Az **Elérhetetlen föld** fogadtatásának történetével meglepően hamar maga a szerkesztő, Agyal János foglalkozhatott. Az almanach-jelleggel induló Mózgó Világ legelső száma (1971 január) közölte írását, amely a kiadvány történetét és 1970 áprilisáig való fogadtatását is áttekinti. Előjáróban néhány tételt fogalmaz meg, nyilván a csoport véleményeként is, amely ezek szerint „nem képvisel egységes költői iskolát, irányzatot. (...) Azonos alapokról beszélhetünk csak: ez a magyar költészet folytonosságának tudata, hagyományainak tisztelete.”

Elutasítja azt a feltevést, hogy egységesen valamiféle újnépies irányt folytatnának, s az egységes ideológiai koncepciót is, azonban „világnézetük etikai alapjai azonosak, a hasonló költői-etikai tartás rokonítja őket egymással. A társadalmi cselekvés lehetőségének tekintik a költészetet. (...) szabadok akarnak lenni valamire, és nem valamitől”.

Az első antológia fogadtatásának megítélése még egy alkalom kínálkozott önként is: a második antológia fogadtatása. Szinte minden bírálat kitér valamilyen mértékben vagy a megjelenés nehézségeire, vagy az egykori fogadtatásra, vagy a csoport irodalomtörténetes igényű megítélésének körvonalazására. Ime néhány álláspont: „Nincs kétségünk felőle, a kilencek már benne vannak a történetben, még ha nem is tudtak irányt szabni a hetvenes évek magyar költészetének” (Bata Imre, **Népszabadság**, 1982. június 19.). „Erős antológia volt az Elérhetetlen föld, valóban érződött mögötte egy közösség. (...) Erős antológia az Elérhetetlen föld II. is. Mutatja, hogy akik elindultak tizenhárom éve, szinte mind jelentős költőkké lettek.” (D. Magyarai Imre, **Élet és Irodalom**, 1982. május 28.).

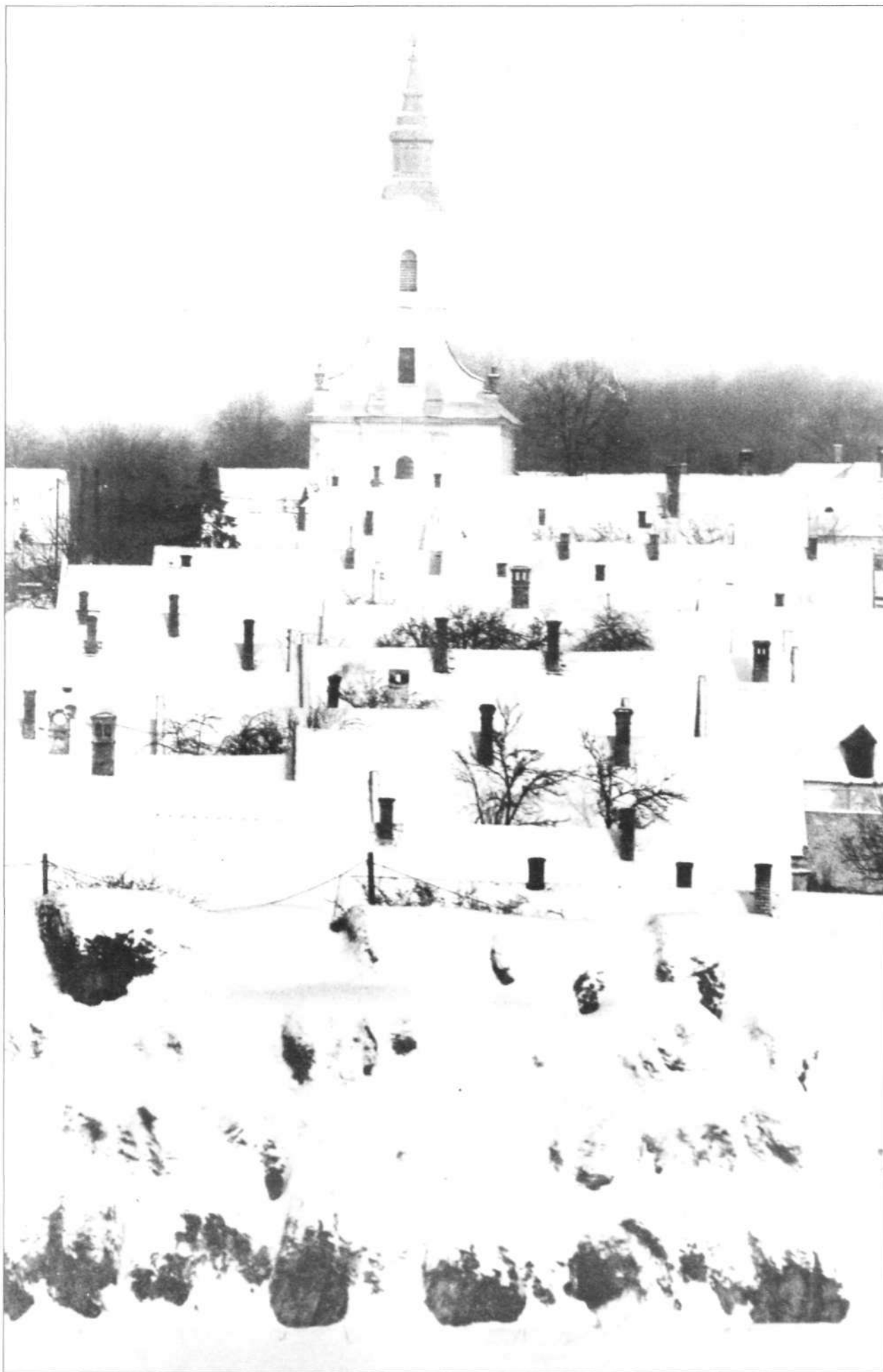
„Mai szemmel visszatekintve az 1969-es gyűjteményre már érthetetlennek tűnik a kiadók aggályoskodása”, s a kilenc költő „azóta egyenként és külön-külön is érett, beérkezett s az irodalmi életben helyet talált lírikus lett” (Kovács Dezső, **Kritika**, 1982. szeptember). „Sokan megkérdőjelezték, anakronisztikusnak minősítették ezt a költészetet. Már az első **Elérhetetlen földet** tömérdek félreértés és - magyarázás kísérte”. (Olasz Sándor, **Forrás**, 1982

október). „Az első **Elérhetetlen föld** - mivel adminisztratív okokból meg is késett - tragikus ellentmondást hordozott magában. Költői részben a világ megváltoztathatóságának hitével, részben ezen etika reménytelenségével érkeztek” (Dérczy Péter, **Palócföld**, 1982.5.).

„... az akkori Elérhetetlen föld nem hozott igazi lírai forradalmat, nem eredményezett valódi költői megújulást. Nem eredményezett a költők alkatánál fogva sem, mert a magyar költészet hagyományait követik, egyéni indulattal, személettel felfrissítik, igazi, fiatalos ötletességgel alakítják ugyan, de nem forradalmasítják. Az **Elérhetetlen föld** mégis az elmúlt huszonöt év kiemelkedő jelentőségű eseménye: nyugodtan mondhatjuk, hogy napjaink irodalmi életének felpeszsdülése, a magyar irodalmi többsikúság, a modern magyar irodalom kibontakozása valahol ennél az eseménynél, a Kilencek, az **Elérhetetlen föld** megjelenésével kezdődött. Maga a tény, az **Elérhetetlen föld** megjelenése az irodalom önszerveződésének lehetőségére mutatott rá”. (Petőcz András, **Palócföld**, 1982.5.). „Az 1969-es könyv, visszafelé nézve legalábbis így látszik, még csak ígéret volt; a csoportot erős kohézió tartotta össze, s még a más-más minőségű versek ellenére is jól észrevehető a szövetség bátorító hatása. Mostanra mindez megváltozott: nincs szükség már az együttes jelentkezés falkamelegében megbújni” - írja Szakolczay Lajos, s ő is úgy látja, hogy „A kritika többnyire visszaigazolta a Kilencek értékeit, s bár a tíz év alatt bomlasztó hangokkal is találkozhattunk, értékelte a társadalmi gondolkodás megújítására szolgáló »közép-európai« kísérleteket.” (**Tiszatáj**, 1994. április).

A nyolcvanas évek végétől fokozatosan lehetővé vált, hogy maguk a Kilencek is feltárják önnön történetüket. A Csontos János által 1988-ban készített interjúorozatban (**Együtt és külön**, 1990) többen szóltak, leg részletesebben Oláh János az antológia történetéről. A **Kíséret** megjelentésének 1970-1972 közötti küzdelmeiről tájékoztat az a dokumentumgyűjtemény, amely a **Remetei Kéziratok 3** (1990/1) számában olvasható az egyik szerkesztő, Mezey Katalin összeállításában. Itt található Juhász Ferencnek az első számhoz írott bevezetője is, amely az **Elérhetetlen föld**ről kijelenti: „nem kell bizonyítanom, (hisz bizonyította ezt könyvük szépen), hogy friss tüzei, új hangot, termékeny indulatokat hozott költészetünkben jelentkezésük”. Kijelenti azt is, ráutalás nélkül is vitatkozva a hivatalos irodalompolitikával, hogy „szellemiségünk és benne fiatal szellemiségünk és épp költészetünk régen megérett már arra, hogy kimutathassa irányzatait, lét-értelmezéseit és művészetépítési, költészet-megvalósítási kizárólagosságait, hogy egyszóval olyan lapjaink is legyenek, amelyek egy-egy szellemi és művészeti irányzat kizárólagos képviselői és hordozói”. Legutóbb ismét Oláh János volt az, aki összefoglalta Egy antológia születését (**Magyar Élet**, 1994.8.).

A csoport újabb megítélésére adhat alkalmat a harmadik antológia megjelenése. S még inkább az egyes költők elemzése. Hetüknek már válogatott verseskötete is megjelent, de enélkül is adott a lehetőség a könyvnyi tanulmányok, kismonográfiák elkészítésére. A véglegesebb értékítéletet pedig majd a jövő század derekán hozhatják meg utódaink, akik ugyanúgy az elérhetetlen föld képzetével fognak szembenézni, mint mi magunk.

PICHLER JÓZSEF • TETŐK